

De l'Estat del benestar a l'Estat del malestar?

ALBERT LLORCA ARIMANY (*Societat Catalana de Filosofia*)

Algunes preguntes incòmodes per a les quals no trobo resposta definitiva: a qui representa l'estat actual? Quina credibilitat ofereix, avui, al ciutadà mig? Què en té, l'època actual, d'estat del «benestar»? Cal que es perllongui aquest estat tal com l'hem conegut? Aquestes i altres preguntes que hom pot formular indiquen que la situació actual sobre el reconeixement i paper concedit a l'estat és incert. Tot i haver diferents òptiques sobre la seva funció i responsabilitats, considerarem ara l'estat del benestar, sempre difícil de definir, com aquell estat en el qual la despesa pública preferentment és destinada a millorar les condicions de vida dels ciutadans¹.

1/ Una aproximació a la situació actual: el trànsit de «l'estat del benestar» al malestar en l'estat. De manera específica, estem situats en un procés esdevingut que va de l'estat «modern tardocapitalista» de què parlà Offe² i que Bauman qualificaria com a estat del «capitalisme pesat», previ a l'estat postmodern del «capitalisme lleuger»³. Aquest «trànsit» genera avui *mal confiança a la població*: només cal fer una ullada a les enquestes recents⁴, a les protestes al carrer per la degradació social i laboral propiciada per les mesures governamentals adoptades, als moviments d'«indignats» o als escàndols de corrupció... Essent així que el sentiment col·lectiu de patir una estafa s'ha estès en la societat civil, reclamant més control sobre la feina dels professionals de la «cosa pública», com l'activitat financera dels bancs, la gestió dels drets socials i laborals, i la dels diners públics en despesa i en recaptació dels impostos.

1. E. DEL PINO, M. J. RUBIO (ed.), *Los estados del bienestar en la encrucijada*, Madrid: Tecnos, 2013, p. 62.

2. El mot 'tardocapitalisme' fa referència precisament a la idea d'Offe que l'estat sempre arriba «massa tard». C. OFFE, *Las contradicciones en el estado del bienestar*, Madrid: Alianza, 1994 [1988], p. 41, 144.

3. Z. BAUMAN, *Modernidad líquida*. México, 2003 [2000], p. 64.

4. Veure l'informe de l'enquesta *Valors per a una nova governança*, presentada per *Persona i Democràcia* a la Facultat de Filosofia de la Universitat Ramon Llull el 29 d'abril de 2013.

Fa alguns anys, un pensador de la talla de Paul Ricoeur parlava de la perillosa paradoxa del creixent poder de l'estat, en acumular-se «racionalment» i organitzada, tanta com la capacitat de perversió de què es pot dotar⁵.

D'on ve el nom «estat del benestar»? En una època en la que la precarietat laboral i la vulneració de drets que fins fa poc temps eren considerats consolidats, formen part de les estratègies de l'estat actual –que anomenem «estat del malestar», o estat postmodern, hereu de la capacitat de control del que ha estat fins temps recents l'«estat del benestar»–, assistim a l'*abdicació dels que foren compromisos de l'estat en matèria social* –educació, sanitat, drets laborals, seguretat social i sistema de pensions⁶–, en sentir-se ultrapassat pel *poder del capital*, que ja no pot controlar o domesticar, en terminologia d'Offe. I així, com que ja no pot intervenir *domesticant el capital*, de retruc l'estat es despreocupa del ciutadà, i usa com a fàcil justificació, la *llibertat* de cadascú, i com que recapta menys diners per la via d'impostos –per la mobilitat de capital financer i per la crisi en la producció i consum de béns–, actua agressivament sobre els drets socials i laborals «estalviant» en aquest àmbit, augmentant els impostos indirectes, endurant la legislació laboral, generant incertesa en les jubilacions.

2/ *Un trànsit. Però, cap a on?* Si cal un trànsit –o millor, un canvi–; cal preguntar-se primer en quina direcció. Avui, situats en aquest estat postmodern⁷ o del «malestar», segons dèiem, ens trobem amb una certa «indignació» ciutadana, per la “col·laboració” passiva de l'estat en els fets esmentats... Fa un parell d'anys, Stephen Hessel s'adreçava a la ciutadania sota l'emblema: «Indigneu-vos!». Tal com Paul Ricoeur afirmava fa molts anys, la indignació és l'acte que, en dir «no», expressa l'adhesió a quelcom de nosaltres mateixos, que no és sinó l'adhesió als valors de la «humanitat» que rau en tot ésser humà com a persona. Heus aquí quelcom innegociable: l'emergència de la persona com a «ésser cap a l'ésser», no relativitzable a cap institució, l'estat inclòs, sinó

5. P. RICOEUR, *Histoire et Vérité*, Paris: Seuil, 1955, p. 261.

6. C. OFFE, *o.c.*, p. 135-136.

7. A. LLORCA, «El descens ideològic en la societat actual», *Anuari de la Societat Catalana de Filosofia*, XXII (2010).

a l'inrevés: la dignitat humana reclama que l'estat sigui instrument al servei de la persona, en la mesura que aquesta és «el cadascú que hom descobreix pels canals de la institució»⁸.

És raonable pensar que en el cas que ens ocupa, el pas de l'estat del malestar o estat del «benestar deteriorat» (en el qual les càrregues i les ajudes estan mal distribuïdes) a un estat millor requereix un procés alhora dialèctic i constituent: pels quals hi hagi un encaminament vers la recerca de les mediacions pràctiques necessàries, que sempre son fràgils i provisionals. Es tracta, aleshores, d'un *procés de reconstrucció d'un estat mitjançant una ciutadania participativa i activa* emmarcada en una nova articulació política que no fos «dominant» o impositiva, sinó «reguladora» de les necessitats ciutadanes. Com seria aquest estat?

/a/ *Un estat no allunyat de la societat civil*. Caldria modificar la desconfiança que l'estat manté enfront d'altres institucions civils, en voler institucionalitzar-ho tot, fins arribar a «regularitzar-ho» legalment quasi tot⁹, burocratitzant-t'ho, convertint els serveis de l'estat en una «llosa» i no en una ajuda; sobretot si hi pesen les imposicions del mercat capitalista que, tot sigui dit, ha maleducat la mateixa societat civil, poc donada a sotmetre els interessos sectorials –especialment econòmics–al bé comú, amb una actitud generalitzada cap a la condescendència davant la corrupció, cosa que fa alguns anys Lipovetsky havia denunciat, en referir-se a la societat postmoderna¹⁰.

/b/ *L'estat com a gestió cívica i humanitzadora del poder*. Sobre la base d'una antropologia integradora –encarnada–de l'*obrar humà*¹¹, les nocions d'estat i de poder s'inscriuen en el que en diem "l'involuntari intersubjectiu" –o "necessitat i capacitat" institucional inscrita en tota societat humana–, assumits per

8. P. RICOEUR, «Approches à la personne», a *Lectures* 2, Paris: Seuil, 1992, p. 106.

9. En el nostre estudi «De la intersubjectivitat husserliana a la relació interpersonal a Paul Ricoeur» (*Pensar l'alteritat*, Barcelona: La Busca ed., 2005), hem abordat amb més detall aquest punt.

10. G. LIPOVETSKY, *El crepusculo del deber*, Barcelona: Anagrama, 1994.

11. Entès aquest com la consciència d'un canvi operat en el món a través d'un canvi en el propi cos humà (P. RICOEUR, *Le Volontaire et l'Involontaire*, Paris: Aubier, p. 194).

la voluntat humana en termes d'organització i força en tota col·lectivitat. La proposta que en resulta respon a la tasca educadora de l'estat amb si mateix i amb la societat, i alhora la flexibilització dels poders posats al servei de la concurrència de la pluralitat desenvolupada en la direcció de la humanització. Segons això, el poder no és l'essència de la política i, per tant, aquesta no és «dominació» sinó capacitat i art de saber «viure junts»¹².

/c/ *Un estat conscient de la seva responsabilitat social. «Estat del benestar» o «estat social»?* Aquesta distinció no és banal, en la meua opinió: l'estat del benestar (*Welfare State*) seria la resultant satisfactòria per al ciutadà mig d'una suposada bona gestió pública, directa o indirecta per part de l'estat. En canvi, l'estat social (*Sozialstaat*), sota l'obra, primer de Hegel, i després de Lorenz von Stein¹³, faria referència a la responsabilitat pública directa per la qual l'estat garanteix unes mínimes condicions de vida raonables que cobreixen les necessitats de tots els ciutadans. En aquest marc és innegable l'aportació dels països del nord d'Europa després de la Segona Guerra Mundial, tot i que no constituïssin cap model ideal, com ja deia Mounier¹⁴.

Què es pot dir, avui, d'aquest estat? Que, sens dubte, fou un estat amb no poques contradiccions¹⁵, no només des d'una sensibilitat propera a l'anarquisme —cas de Bakunin o Proudhon—, sinó perquè cal admetre que no ha deixat créixer prou la societat, ha vulnerat el principi de subsidiarietat i, en conseqüència, ha propiciat coses com l'augment de la despesa militar per sentir-se fort i la burocràcia al servei dels poders a l'ombra, com ara el gran capital «indomesticable», la «partitocràcia» creixent i avui enfangada amb fortes dosis de corrupció, així com l'aparició d'elits de poderosos funcionaris i «experts» que recomanen «reformes» no gens properes a la ciutadania.

No en va, com fa temps que s'està proposant des de diverses perspectives, cal canviar aquest model, però «des de baix», sota

12. H. ARENDT, *La condició humana*, Barcelona: Paidós, 1993 [1989], p. 223. Enfocament compartit per P. RICOEUR, *Soi même comme une autre*, Paris: Seuil, 1990, p. 22.

13. Vegeu F. GARCÍA, «Repensar el estado social», *Revista Acontecimiento*, 107, XXIX (2013).

14. E. MOUNIER, *Oeuvres (IV)*, Paris: Seuil, 1953: «Du Bonheur. Les Certitudes Difficiles».

15. C. OFFE, o.c. p. 142.

uns eixos que donin protagonisme a la societat civil educada, que és la que ha de ser regida per aquest estat. Quins són aquests eixos? Assenyalem tres àmbits de propostes bàsiques, que són lloc comú d'alguns pensadors actuals: primerament, l'estat ha de garantir la seguretat personal dels ciutadans, fent possible l'accés a la solució de les seves necessitats bàsiques; en segon lloc, cal deixar que la ciutadania debati sobre quin model de societat vol. Això ha de conduir, sens dubte, a un procés constituent... I, en tercer lloc, l'estat haurà d'admetre que altres institucions civils poden contribuir, en termes de col·laboració, a solucions que no sempre són previsible per la llei.

És evident que les propostes anteriors no són evidents ni fàcils de portar a terme. Però sembla obvi que cal estipular la localització de la responsabilitat del govern com a gestor responsable d'un estat que vol ser de dret i social, educat i educador. Heus aquí el triple terreny del qual s'ha d'ocupar: l'àmbit del mercat en el que és protagonista el bé privat; l'àmbit de l'estat o societat contractual en el que està present el bé públic; i l'àmbit de la comunitat en el qual apareix la qüestió del bé comú. I el govern ha de saber-los harmonitzar. Vegem què li pertoca al govern responsable en cada cas:

Pel que fa a l'esfera del mercat, la responsabilitat econòmica del govern s'ha de situar en *l'acció al servei de les persones o ciutadans, entès el ciutadà com un cadascú personal digne de respecte* en el terreny de la institució¹⁶. Les decisions del govern aquí passen per les conviccions ètiques en la tasca econòmica, de superació dels obstacles i de les «falles» del mercat, i de la contribució de l'economia a la transformació social.

Pel que fa al paper en l'esfera del bé públic, direm que l'estat s'ha de moure entre l'ideal de justícia i les ideologies en lluita per mantenir *l'estabilitat política o seguretat institucional*. Aquesta serà la responsabilitat de la presa de decisions del dia a dia.

A la fi, pel que fa al bé comú en el si de la comunitat, el govern ha de *contribuir a la sociabilitat*, mitjançant pautes ètiques com: saber cedir i saber escoltar, donar garanties als ciutadans (en treball, habitatge, estalvis, sanitat, educació, pensions).

És de suposar que hi ha, en aquestes tres esferes, una dialèctica per la qual la *responsabilitat econòmica* facilita la *responsa-*

16. P. RICOEUR, «Approches à la personne», o.c., p. 222.

bilitat política, i aquesta la *responsabilitat cívica*. El repte de fons tal vegada és reduir l'allunyament que pateix avui «l'estat del malestar» del que parlàvem, respecte a les tasques que li acabem d'encomanar.

Epíleg. Què vol dir un «estat democràtic»? Aquesta és una pregunta que sintetitza bona part de les proposades en iniciar aquesta comunicació. Parlem de dues coses ajuntades o d'una sola cosa complexa? Ens sembla més prometedora la segona opció. L'abast de l'expressió «estat democràtic» implica, aleshores, uns trets definitoris com els següents: que parlem d'un estat que es «funda», no pas que es «fonamenta». De manera que es constitueix des de baix¹⁷, des de la pluralitat que li dona sentit i el reclama. Es tractarà d'un estat entès com a instrument o element subsidiari de la societat civil, no substitut o dominador d'aquesta, la qual cosa no implicarà, de cap manera, desentendre's dels problemes socials i d'intervenir-hi a través de la llei. Parlem aleshores d'un estat cívic i obert, perquè la democràcia és oberta, que significa: emancipadora, pluralitzadora i inacabada¹⁸. Un estat educador del dret de ciutadania a «saber viure junts» en la comunitat i respectuosament davant la natura, en els termes respectius que aconsellen H. Arendt o G. Roegen¹⁹. I, per acabar, un estat garant de la lliure i verídica informació pública que els mitjans de comunicació han de poder fer circular, no admetent de cap manera «temes silenciats» que afecten a la ciutadania.

17. H. ARENDT, o.c. p. 223.

18. P. ROSANVALLON, *La démocratie inachevée*, Paris: Gallimard, 2000, p. 429.

19. H. ARENDT, *La condición humana*, o.c.; G. ROEGEN, *La ley de la entropía y el proceso económico*, Madrid: Visor-Fundación Argentaria, 1996.